THE ISRAELITE PRESS
The only Jewish Newspaper of Western Canada.

אידישע וואָרט

Office and Place of Business: New Israelite Press Bldg., 165 Selkirk Ave. East
Published daily except Saturday and Sunday
ENTERED AS SECOND-CLASS MAIL MATTER AT OTTAWA

Subscription: $6.00 per year.
Est. 1910 Phones: 55 409—52 213
Winnipeg — Manitoba

דער וואוקס פון פאַרברעכנס

די סטאַטיסטישע ביורא אין אָטאַוואַ באַריכטעט, אַז די צאָל קרימינעלע פאַרברעכנס איז געוואַקסן אין קאַנאַדע אין יאָר 1929 אויף קאַרגע עקפּראָצענט. ניט־קרימינעלע פאַרברעכנס זיינען געוואַקסן אויף איבער 18 פּראָצענט.

דאָס איז אַ באַדייטנדיקער וואוקס, אָבער אינ'ם יאָר 1928 איז דער וואוקס, אין פאַרגלייך מיט דעם פריערדיקן יאָר, געווען נאָך גרעסער, — אויף איבער 13 פּראָצענט אין קרימינעלע, און אויף איבער 27 פּראָצענט אין ניט־קרימינעלע פאַרברעכנס. מען דאַרף אָבער נעמען אין אָנבאַראַכט, אַז די סטאַטיסטיק פאַר'ן יאָר 1929 ווערט פאַרגלייכן מיט'ן יאָר 1928, און דאָס מיינט, אַז דער וואוקס פאַר 1929 אין פאַרגלייך מיט'ן יאָר 1926 איז אַ דאָפּלטער.

וואָס האָט גורם געווען דעם דאָזיקן וואוקס פון פאַרברעכנס? ווען עס וועט באַריכטעט ווערן אַ וואוקס פון פאַרברעכנס פאַר'ן יאָר 1930, וועט די דערקלערונג פאַר דער דערשיינונג זיין אַ פאַרטיקע: דער קריזיס און די אַרבעטסלאָזיקייט. אינ'ם ערשטן טייל פון 1929 האָט מען דאָך אָבער נאָך קיין אנונג ניט געהאַט פונ'ם קריזיס. און די עקאָנאָמישע לאַגע אין לאַנד איז געווען די גלענצנדסטע פאַר יאָרן. נאָך ווייניקער האָט מען געוואוסט פון אַ קריזיס אין יאָר 1928. פאַרוואָס זשע האָט די צאָל פאַרברעכנס געהאַלטן אין איין וואַקסן אין די דאָזיקע צוויי יאָר?

עס וואָלט געווען שווער צו באַווייזן אַז די עקאָנאָמישע לאַגע האָט דאָ געהאַט צו טאָן מיט'ן וואוקס פון פאַרברעכנס. אדרבא, ווען דאָס וואָלט געהאַט צו טאָן בכוויז מיט'ן עקאָנאָמישן מצב אין לאַנד, וואָלט די צאָל פאַרברעכנס אין 1928 און 1929 געדאַרפט פאַלן.

עס זיינען אָבער דאָ אויך אַנדערע באַווייזן וואָס לייקענען אָפּ די טעאָריע, אַז פאַרברעכנס זיינען אויסשליסלאַך אַ רעזולטאַט פון אַ שלעכטן עקאָנאָמישן מצב. אָט גייט די עקאָנאָמישע לאַגע אין ענגלאַנד סדר־אַראָפּ בארג פאַר איבער אַ צענדליק יאָרן, און די אַרבעטסלאָזיקייט ווערט דאָרטן ערגער און האָפנונגסלאָזער מיט יעדן יאָר. — אין דאָך מוז די רעגירונג צענעמען אַלטע געפענגענישן, ווייל זיי פּוסטעווען. פאַרקענט, אין די פאַרייניקטע שטאַטן, וואו דאָס לאַנד איז פאַרפלייצט מיט גאָלד און וואו עס האָט געהערשט ביז דעם יאָר אַן אויסערגעוויינלאַכע פּראָספּעריטעט, האַלט מען אין איין בויען נייע געפענגענישן, וואָס ווערן גלייך איבערגעפילט מיט פאַרברעכער. — אויסער דעם, וואָס די אַמעריקאַנער פּאָליציי צייכנט זיך אויס מיט איר אומפעאיקייט צו כאַפּן פאַרברעכער, און די אַמעריקאַנער גערייכטן, — מיט זייער נשיאת־פּנים צו רייכע פאַרברעכער, וואָס זיינען בכח אַנצושטעלן גוטע אַדוואָקאַטן, — אין אַזוי שפּאַצירן אַרום אַ סך פאַרברעכער אין לאַנד אויסער די ווענט פון די טורמעס, וואוהין זיי באַלאַנגען.

אָבער אָט דער פאַרגלייך צווישן ענגלאַנד און אַמעריקע דערוויזט אפשר, אַז די עקאָנאָמישע לאַגע קאָן באַווירקן פאַרברעכנס אין דער פאַרקערטער ריכטונג: גרויסע פּראָספּעריטעט, ביי דער אומגלייכער פאַרטייליונג פון רייכקייט וואָס הערשט ביי אונז, קאָן פירן צו אַ פאַרגרעסערונג פון דער צאָל פאַרברעכנס.

אין ענגלאַנד שטרעבט ניט דער דורכשניטלאַכער אַרבעטער אָדער מיטל־מענש צו קיין לוקסוס. ער איז צופרידן צו האָבן זיין שטיקל ברויט, זיין באַשיידענע דירה און די באַשיידענע פאַרגעניגונגס וואָס ער קאָן קויפן פאַר זיינע פענינס. ער זיינס גאַנץ גוט, אַז אונטער דעם עקזיסטירנדיקן סיסטעם קאָן ער ניט דערגרייכן קיין רייכטימער.

אין אַמעריקע אָבער וואַלגערן זיך די לוקסוסן אין די גאַסן. דאָס יונגס ווערט דאָ דערציינען אין אַ גייסט פון פאַרגעטערונג צום "הויכן לעבנס שטייגער". אין אַנגלאַנ'ן איינדרוק, אַז אַמעריקע איז אַ לאַנד פון גרויסע געלעגענהייטן, וואו יעדער איינער קאָן דערגרייכן רייכקייט און מאַכט, אויב ער איז נאָר פעאיק גענוג פאַר דעם. דאָס פאַרשווענדערישע לעבן פון די רייכע אַלעמענס אויגן, אין, קאָן איינער ניט דערגרייכן די לוקסוסן אויפ'ן גלייכן וועג אין די ראַמען פון געזעץ, גייט ער אַריבער די גרעניצן פון געזעץ.

דער וואוקס פון פאַרברעכנס אין קאַנאַדע דוקא אין די יאָרן פון גרעסטער פּראָספּעריטעט, האָבן מיר מורא, צייגט, אַז מיר וועלן אין דער הינזיכט "אַמעריקאַניזירט". אַז די פאַרדאַרבנקייט פאַראורזאַכט פון צופיל לוקסוס און פאַרשווענדערישקייט פון די וואָס קריגן דעם גרעסטן חלק פון דער פּראָספּעריטעט, הויבט אָן אַריינדרינגען צו אונז קיין קאַנאַדע.

ליידער איז דאָס אַ מכה וואָס קאָן ניט אויסגעהיילט ווערן ניט דורך מאָראַל פריידיקער, און ניט מיט דער הילף פון טורמעס. דערצו זיינען נויטיק ראַדיקאַלע היילמיטלען, — אַן ערנסטע אָפּעראַציע, וועלכע מיר זיינען נאָך דערוויל ניט גרייט צו מאַכן.

די וואָל רעכט פון די דוכאָבאָרן

די "וואַנקאָווער פּראָווינס" מעלדעט, אַז צווישן די קאַנסערוואַטיווע מיטגלידער פון דער לעגיסלאַטור גייט אָן אַ באַוועגונג פאַר אַ געזעץ וואָס זאָל אָפּנעמען די שטים־רעכט ביי די דוכאָבאָרן וואָס וואוינען אין דער פּראָווינץ. אויב די רעגירונג וועט ניט אַריינטראָגן אַזאַ געזעץ־פּראָיעקט, דאַן וועט ער אויף דער קומענדיקער סעסיע אַריינגעטראָגן ווערן פון פריוואַטע מיטגלידער.

ביז איצט האָבן זיך זייער ווייניק דוכאָבאָרן בכלל באַטייליקט אין וואַלן. אין די לעצטע פעדעראַלע וואַלן האָט זיך שוין אָבער אַ היכשע צאָל דוכאָבאָרן באַטייליקט, ווי קאָנסערוואַטיווע פּאָליטיקער, וואָס האָבן געאַרבעט אַלעמענס אויגן, אין, קאָן איינער ניט דערגרייכן די לוקסוסן אויפ'ן גלייכן וועג אין די ראַמען פון געזעץ, גייט ער אַריבער די גרעניצן פון געזעץ.

דער וואוקס פון פאַרברעכנס אין קאַנאַדע דוקא אין די יאָרן פון גרעסטער פּראָספּעריטעט, האָבן מיר מורא, צייגט, אַז מיר וועלן אין דער הינזיכט "אַמעריקאַניזירט". אַז די פאַרדאַרבנקייט פאַראורזאַכט פון צופיל לוקסוס און פאַרשווענדערישקייט פון די וואָס קריגן דעם גרעסטן חלק פון דער פּראָספּעריטעט, הויבט אָן אַריינדרינגען צו אונז קיין קאַנאַדע.

ליידער איז דאָס אַ מכה וואָס קאָן ניט אויסגעהיילט ווערן ניט דורך מאָראַל פריידיקער, און ניט מיט דער הילף פון טורמעס. דערצו זיינען נויטיק ראַדיקאַלע היילמיטלען, — אַן ערנסטע אָפּעראַציע, וועלכע מיר זיינען נאָך דערוויל ניט גרייט צו מאַכן.

די וואָל רעכט פון די דוכאָבאָרן

די "וואַנקאָווער פּראָווינס" מעלדעט, אַז צווישן די קאַנסערוואַטיווע מיטגלידער פון דער לעגיסלאַטור גייט אָן אַ באַוועגונג פאַר אַ געזעץ וואָס זאָל אָפּנעמען די שטים־רעכט ביי די דוכאָבאָרן וואָס וואוינען אין דער פּראָווינץ. אויב די רעגירונג וועט ניט אַריינטראָגן אַזאַ געזעץ־פּראָיעקט, דאַן וועט ער אויף דער קומענדיקער סעסיע אַריינגעטראָגן ווערן פון פריוואַטע מיטגלידער.

ביז איצט האָבן זיך זייער ווייניק דוכאָבאָרן בכלל באַטייליקט אין וואַלן. אין די לעצטע פעדעראַלע וואַלן האָט זיך שוין אָבער אַ היכשע צאָל דוכאָבאָרן באַטייליקט, ווי קאָנסערוואַטיווע פּאָליטיקער, וואָס האָבן געאַרבעט אַלעמענס אויגן, אין, קאָן איינער ניט דערגרייכן די לוקסוסן אויפ'ן גלייכן וועג אין די ראַמען פון געזעץ, גייט ער אַריבער די גרעניצן פון געזעץ.

דער וואוקס פון פאַרברעכנס אין קאַנאַדע דוקא אין די יאָרן פון גרעסטער פּראָספּעריטעט, האָבן מיר מורא, צייגט, אַז מיר וועלן אין דער הינזיכט "אַמעריקאַניזירט". אַז די פאַרדאַרבנקייט פאַראורזאַכט פון צופיל לוקסוס און פאַרשווענדערישקייט פון די וואָס קריגן דעם גרעסטן חלק פון דער פּראָספּעריטעט, הויבט אָן אַריינדרינגען צו אונז קיין קאַנאַדע.

ליידער איז דאָס אַ מכה וואָס קאָן ניט אויסגעהיילט ווערן ניט דורך מאָראַל פריידיקער, און ניט מיט דער הילף פון טורמעס. דערצו זיינען נויטיק ראַדיקאַלע היילמיטלען, — אַן ערנסטע אָפּעראַציע, וועלכע מיר זיינען נאָך דערוויל ניט גרייט צו מאַכן.

אין באַרשא איז דאָס "פייער" נאָך אַלץ ניט איינגעלאָשן

(ספּעציעל פאַר־"דאָס אידישע וואָרט")

פון א. בוקאָווינער

— ווען פאַר אונז איז קלאָר געווען דער אומגליק — דערציילט ווייטער דר. סאָלאָמאָן — האָבן מיר זיך געלאָזט צו די ברונעמער נאָך וואַסער, אָבער אונזער פאַרצווייפלונג און אומגליק איז געווען נאָך גרעסער, ווען מיר האָבן פּלוצים דער־זען, אַז אַלע ברונעמער זיינען פאַרשטאָפּט מיט שמאַטעס און שטיינער.

— ווען מיר האָבן דאָס דערזען, — האָט פאַרענדיקט דר. סאָלאָמאָן, איז פאַר אונז קלאָר געווען פון וואַנען דער אומגליק איז געווען. עס איז פאַרענטפערט געווען דער רעטעניש, וואָס אַלע קריסטלאַכע קינדער לעבן נאָך אויצן, נאָך דעם אומגליק פאַרלאָזט זייערע שטעלעס און פּלוצים נעקס געוואָרן.

איך האָב גערעדט מיט נאָך אַנדערע אַנגעזעענע אידן פון באַרשע, וועלכע זיינען ניט געבליבן געשווינט פון דער שריפה, ביי אַלעמען איז פאַראַן די טיפע אינערלאַכע אויבערצייגונג און באַווייזן, אַז די שריפה איז געווען אַ טייוולאַניש שטיקל אַרבעט און אַ דירעקטער פּועל־יוצא פון דער פאַנגראָם אַנטאַצע, וואָס ווערט ווערן פאַרלויף פון עטלאַכע וואָכן אָנגעפירט פון די דריי געפעלראַכסטע אַנטיסעמיטן אין באַרשע, דאָס זיינען די גלחים, דומיטראַסקו, בעריגדיי, און דער לערער פון באַרשע, קאָנסטאַנטין דאַניליאַ.

עטלאַכע וואָכן אויידער די שריפה איז אויסגעבראָכן האָבן די דערמאָנטע קוויסטישע אַנטיסעמיטאָרן פאַרזאַמלט אין קלויסטער פון באַרשע עטלאַכע טויזנט פּויערס, עס זיינען פאָרגעקומען קירכלאַכע צערעמאָניעס, בעת וועלכע דער גלח דומטיראַסקו האָט אַוועקגעשטעלט אַ גרויסן קרייץ מיט הייליקע בילדער און געלאָזט די פּויערס קניען און שווערן, אַז זיי וועלן פאַרברענען די אידישע הייזער, און זיי אַרויסטרייבן פון באַרשע.

— ווען מיר האָבן דאָס דערזען, — האָט פאַרענדיקט דר. סאָלאָמאָן, איז פאַר אונז קלאָר געווען, אַז אַלע ברונעמער זיינען פאַרשטאָפּט מיט שמאַטעס און שטיינער.

— ווען מיר האָבן דאָס דערזען, — האָט פאַרענדיקט דר. סאָלאָמאָן, איז פאַר אונז קלאָר געווען פון וואַנען דער אומגליק איז געקומען. עס איז פאַרענטפערט געווען דער רעטעניש, וואָס אַלע קריסטלאַכע קינדער לעבן נאָך אויצן, נאָך דעם אומגליק. אַלע אַלע קריסטלאַכע קינדער זיינען געבליבן לעבן, ווייל דער אומגליק איז געווען אַ גרויסער, אַ טייל חורבות אין ביטערלאַך געבליבן.

דער גאַנצער צענטער פון שטעטל זעט אויס ווי אַ גרויסער, ריזיקער באַרג מיט אַש און אַרום דעם באַרג זאַמלען זיך די נשרים און דרייען זיך אַרום און פּלוצים דערהערט זיך אַ יאַמערלאַכער געוויין, ווי אויף אַ בית־הקברות. דאָס באַוויינען מענטשן זייער גרויסן חורבן . . .

ביי אַ טייל חורבות שטייען מענטשן און זוכן, נישטערן. יעדער האַלט אַ שטעקן, אַ שטיק אייזן אָדער סתם אַ כלי אין האַנט און גראָבט, עס רוכט זיך זיי אויס, אַז עס וועט זיי געלינגען אויסצוגעפינען ווערטפולע ניט פאַרברענטע חפצים. זיי גראָבן אָבער אומזיסט, דאָס פייער האָט גרינדלאַך געבראָשעוועט און אַלץ פאַרניכטעט. דאָך שטייען די מענטשן שוין טעג און נעכט, אַרום זייערע חורבות און נישטערן. עס איז זיי שווער צו גלויבן, אַז זיי האָבן אַלעס פאַרלאָרן.

גראָד האָט מען מיר אָנגעוויזן דעם דר. סאָלאָמאָן מישקאָ, פון וועמעס הויז די שריפה האָט זיך אָנגעפאַנגען.

— ווי אַזוי איז דער אומגליק געקומען?

— פרעג איך.

— אַ צעבראָכענער פון יסורים און שרעק, דערציילט דר. סאָלאָמאָן, ווי אַזוי ער איז פרייטאָג דעם 4טן יולי אינדערפרי אַרויסגעגאַנגען פון זיין הויז, און וועלכן עס, ווערט שוין דער דריי חדשים אַרום, הויפּט ניט געמאַכט קיין פייער, און פּלוצים האָט ער דערשפּירט אַ ריח פון בענזין און פעטראָל און באַלד אַ ברענענדיקן ריח פון סמאָלע. אויידער ער האָט געפונען צייט אַ קוק צו טאָן, פון וואַנען דער בראַנד ריח קומט, איז זיין הויז שוין געשטאַנען איינגעטונקען אין פלאַמען. ווען ער איז אַרויס אין גאַס האָט ער באַלד באַמערקט, אַז ניט נאָר זיין הויז אַליין ברענט, נאָר אויף די הייזער פון שאָול ליב ווערצבערגער, נח ראַוויטש און שלום אין שלום ליב מאַרקאָוויטש.

ווי איר ווייסט שוין פון די טעלעגראַמען, איז דאָס שטעטל באַרשע, טראַנסילוואַניע, אונטערגעצונדן געוואָרן פון קוויסקוילינגען. דאָס גאַנצע שטעטל איז אויף אין פלאַמען. העכער 300 אידישע הייזער זיינען אָפּגעברענט געוואָרן; 400 אידישע משפחות מיט העכער 2500 אידישע נפשות זיינען געבליבן אָן אַ דאַך איבער דעם קאָפּ.

ווען די דאָזיקע שרעקלאַכע מעלדונג איז אָנגעקומען קיין טשערנאָוויץ, האָב איך באַשלאָסן, אַלס פאַרשטייער פון "איטאַ", אַריינפאָרן קיין באַרשע, אום אויף דעם אָרט פון גרויסן חורבן, זיך צו באַקענען מיט דער געשאַפענער שווערער לאַגע פון די העכער 400 פאַראומגליקטע אידישע משפחות.

באַרשע ליגט ניט ווייט פון דער בוקאָווינער גרעניץ־שטעטל יאַקאָבעני. ווען איך האָב זיך געפונען אויף דעם וועג קיין באַרשע, האָב איך באַגעגנט פאַרשטייער פון די גרעסערע בוקאָווינער אידישע קהלות, וועלכע זיינען געפאָרן אַרגאַניזירן הילף פאַר די געליטענע. איך האָב אויך באַגעגנט פאַרשטייער פון דער מאַכט, וועלכע פירן די אויספאָרשונג קעגן די כלומרשטע "אומבאַקאַנטע" טעטער, הגם די אַנטיסעמיטישע דערל־פירער זיינען אין באַרשע גוט באַקאַנט און מען ווייסט אויף גענוי ווער זיי זיינען.

עס קאָן זיך פּשוט ניט גלויבן, אַז דער גרויזאַמער אומגליק וואָס איז אויסגעגאַנגען געוואָרן איבער די באַרשער אידן, וועט בלייבן ניט באַשטראָפט. דאָס מאָל וועט די רעגירונג ניט קאָנען אָפּקומען די רוי־מענישע אידנשאַפט מיט אירע אַלטע סקאַרבאַווע תירוצים; און עס וועלן אָנגענומען ווערן די געהעריקע מיטלען, אַז די שולדיקע וועלן ווערן אויסגעפאָרשט און באַשטראָפט, בעת די פאַרברעכער דרייען זיך אַרום אין דער זעלבער צייט און פירן ווייטער אָפּן אַן מיט זייערע גיפטיקע הע־צעס.

דער אומגליק אין באַרשע איז שרעקלאַך גרויס און די מאַכט וועט מוזן באַשטראָפן די שולדיקע, אויב זי וועט ניט וועלן פאַרלירן אינגאַנצן איר אָנזען אַלס קולטור־שטאַט אין די אויגן פון דער וועלט . . .

אונזער אויטאָ איז אָנגעקומען קיין באַרשע קעגן אָוונט. דאָס שטעטל וועלכעס ליגט אין אַ טאָל אַרומגערינגלט פון הויכע בערג און געדיכטע וועלדער, פאַרמאָגט לערך 12,000 איינוואוינער, דערפון בערך 4000 אידן און 8000 רומענער. פאַר די אויגן ווייזט זיך אַ שרעקלאַך בילד: הונ־דערטער פאַרקוילטע חורבות האָבן זיך גע־צייגן אין צוויי לאַנגע רייען. לעבן די הויפענס לייט און צייגל, האָבן זיך אַרומגע־דרייט טויזנטער באַרוועסע און האַלב־נאַקעטע נשרפים מיט זייערע ווייבער און קינדער, וועלכע האָבן שטום געקוקט אויף זייער אומגליק און ביטערלאַך געבליפּעט.

דער גאַנצער צענטער פון שטעטל זעט אויס ווי אַ גרויסער, ריזיקער באַרג מיט אַש און אַרום דעם באַרג זאַמלען זיך די נש־רפים און דרייען זיך אַרום און פּלוצים דערהערט זיך אַ יאַמערלאַכער געוויין, ווי אויף אַ בית־הקברות. דאָס באַוויינען מענ־שען זייער גרויסן חורבן . . .

ביי אַ טייל חורבות שטייען מענשן און זוכן, נישטערן. יעדער האַלט אַ שטעקן, אַ שטיק אייזן אָדער סתם אַ כלי אין האַנט און גראָבט, עס רוכט זיך זיי אויס, אַז עס וועט זיי געלינגען אויסצוגעפינען ווערט־פולע ניט פאַרברענטע חפצים. זיי גראָבן אָבער אומזיסט, דאָס פייער האָט גרינדלאַך געבראָשעוועט און אַלץ פאַרניכטעט. דאָך שטייען די מענשן שוין טעג און נעכט, אַרום זייערע חורבות און נישטערן. עס איז זיי שווער צו גלויבן, אַז זיי האָבן אַלעס פאַרלאָרן.

גראָד האָט מען מיר אָנגעוויזן דעם דר. סאָלאָמאָן מישקאָ, פון וועמעס הויז די שריפה האָט זיך אָנגעפאַנגען.

— ווי אַזוי איז דער אומגליק געקומען?

— פרעג איך.

— אַ צעבראָכענער פון יסורים און שרעק, דערציילט דר. סאָלאָמאָן, ווי אַזוי ער איז פרייטאָג דעם 4טן יולי אינדערפרי אַרויסגעגאַנגען פון זיין הויז, און וועלכן עס, ווערט שוין דער דריי חדשים אַרום, הויפּט ניט געמאַכט קיין פייער, און פּלוצים האָט ער דערשפּירט אַ ריח פון בענזין און פעטראָל און באַלד אַ ברענענדיקן ריח פון סמאָלע. אויידער ער האָט געפונען צייט אַ קוק צו טאָן, פון וואַנען דער בראַנד ריח קומט, איז זיין הויז שוין געשטאַנען איינגעטונקען אין פלאַמען. ווען ער איז אַרויס אין גאַס האָט ער באַלד באַמערקט, אַז ניט נאָר זיין הויז אַליין ברענט, נאָר אויף די הייזער פון שאָול ליב ווערצבערגער, נח ראַוויטש און שלום ליב מאַרקאָוויטש.

— ווען פאַר אונז איז קלאָר געווען דער אומגליק — דערציילט ווייטער דר. סאָלאָמאָן — האָבן מיר זיך געלאָזט צו די ברונעמער נאָך וואַסער, אָבער אונזער פאַרצווייפלונג און אומגליק איז געווען נאָך גרעסער, ווען מיר האָבן פּלוצים דער־זען, אַז אַלע ברונעמער זיינען פאַרשטאָפּט מיט שמאַטעס און שטיינער.

— ווען מיר האָבן דאָס דערזען, — האָט פאַרענדיקט דר. סאָלאָמאָן, איז פאַר אונז קלאָר געווען פון וואַנען דער אומגליק איז געקומען. עס איז פאַרענטפערט געווען דער רעטעניש, וואָס אַלע קריסטלאַכע קינדער לעבן נאָך אויצן, נאָך דעם אומגליק. אַלע אַלע קריסטלאַכע קינדער זיינען געבליבן לעבן, ווייל דער אומגליק איז געווען אַ גרויסער, אַ טייל חורבות אין ביטערלאַך געבליפּעט.

דער גאַנצער צענטער פון שטעטל זעט אויס ווי אַ גרויסער, ריזיקער באַרג מיט אַש און אַרום דעם באַרג זאַמלען זיך די נשרים און דרייען זיך אַרום און פּלוצים דערהערט זיך אַ יאַמערלאַכער געוויין, ווי אויף אַ בית־הקברות. דאָס באַוויינען מענ־שען זייער גרויסן חורבן . . .

ביי אַ טייל חורבות שטייען מענשן און זוכן, נישטערן. יעדער האַלט אַ שטעקן, אַ שטיק אייזן אָדער סתם אַ כלי אין האַנט און גראָבט, עס רוכט זיך זיי אויס, אַז עס וועט זיי געלינגען אויסצוגעפינען ווערט־פולע ניט פאַרברענטע חפצים. זיי גראָבן אָבער אומזיסט, דאָס פייער האָט גרינדלאַך געבראָשעוועט און אַלץ פאַרניכטעט. דאָך שטייען די מענשן שוין טעג און נעכט, אַרום זייערע חורבות און נישטערן. עס איז זיי שווער צו גלויבן, אַז זיי האָבן אַלעס פאַרלאָרן.

גראָד האָט מען מיר אָנגעוויזן דעם דר. סאָלאָמאָן מישקאָ, פון וועמעס הויז די שריפה האָט זיך אָנגעפאַנגען.

— ווי אַזוי איז דער אומגליק געקומען?

— פרעג איך.

— אַ צעבראָכענער פון יסורים און שרעק, דערציילט דר. סאָלאָמאָן, ווי אַזוי ער איז פרייטאָג דעם 4טן יולי אינדערפרי אַרויסגעגאַנגען פון זיין הויז, און וועלכן עס, ווערט שוין דער דריי חדשים אַרום, הויפּט ניט געמאַכט קיין פייער, און פּלוצים האָט ער דערשפּירט אַ ריח פון בענזין און פעטראָל און באַלד אַ ברענענדיקן ריח פון סמאָלע. אויידער ער האָט געפונען צייט אַ קוק צו טאָן, פון וואַנען דער בראַנד ריח קומט, איז זיין הויז שוין געשטאַנען איינגעטונקען אין פלאַמען. ווען ער איז אַרויס אין גאַס האָט ער באַלד באַמערקט, אַז ניט נאָר זיין הויז אַליין ברענט, נאָר אויף די הייזער פון שאָול ליב ווערצבערגער, נח ראַוויטש און שלום ליב מאַרקאָוויטש.

"טיים פאַר איי טשענדזש!"

(אַדער א וואָרט אין צייט)

(פעליעטאָן) פון י. ש.

יש קונה עולמו בשעה אחת. עס זיינען דאָ מענשן וועלכע קויפן זיך איין די וועלט און יענע וועלט אין איין שעה. מאַנט איר, זיין אייער גאַנץ לעבן אַן אויסוואורף פון דער נאַטור, אַ רשע מרושע, און גענוג לויה. מען קאָן שוין דאָ ביי אונז אַ ווי־ניפּעג קריגן דאָס זעלבע, ווייל אויך דאָ האָבן מיר שוין אַ שרייבער פאַראיין, וועמעס איינציקע אָפּשיכט, אויף אַזוי ווייס אויס, איז, פאַרלעזן צווישן זיך די איינענע "ווערקע" און פאַרזאָרגן זייערע מיטגלידער מיט אַ שיינער, איינדרוקספאָלער לעד לויה. און אַזוי איז פאַר דער גאַנצער צייט פון דער אייער עקזיסטענץ אין קיינער פון די שרייבער ניט געשטאַרבן (חלואי וויטער), האָבן זיי ניט וואָס צו טאָן אויס־גיין צום פאַלק מיט דעם לאָזונג: "טיים פאַר איי טשענדזש". און אונזער אינטע־ליגענטער ווייליער מיט דעם קעצישן זכרון וועט פאַרגעסן אַז ער האָט שוין ניט איינ־מאָל געביטן און וועט ווידער אַמאָל אומ־בייטן, — ווי זאָגט דאָרט דער־רוס: "דר־בינו נא לוטשינו".

אָט אַזוי האַלט עס ביי אונז. און אַזוי איז די לאַגע. מיט איין געלונגענעם לאָר זונג קאָן מען בויען און חרוב מאַכן וועלטן (ניט אַזוי בויען, ווי חרוב מאַכן). איבער קמצא און בר קמצא איז חרוב געוואָרן דער בית המקדש. איבער "טיים פאַר איי טשענדזש" איז געפאַלן די קינג רעגירונג. אָבער, ווי אויבן געזאָגט, שפּיגט דאָ דער הויפּט־ראָל ניט אַזוי דאָס וואָרט, ווי די צייט. מען דאַרף מכוון זיין די שעה, צו־טרעפן די צייט, אַ וואָרט אין צייט ווירפט.

אָט האָבן מיר אַן אַרבעטער פאַרטיי, וועמעס מקיים זיין אויף דעם צווייטן טייל, בעת איך דריי זיך אַרום איבער דיר חור־בות פון באַרשע, איז אַ קוויסטישע דער־פּוטאַציע מיט דעם גלח דומיטראַסקו בראַש אויף צום פּרעפעקט יאַנאַ, אַ באַ־וואוסטער צורר היהודים, און אים איבער־געגעבן אַ מעמאָראַנדום אין וועלכן עס ווערט געפאָדערט: ניט מער און ניט ווייי־ניקער, ווי ניט געבן צו די אידן פון באַר־שאַ קיין דערלויבעניש צו מעגן ווידער אויפבויען זייערע חרוב געוואָרענע הייזער.

די קוויסטישע אַנטאַטאָרן דראָען עפנטלאַך, אַז זיי וועלן פאַרניכטן די צו־ריקגעבליבענע אידישע הייזער. די אידן פון באַרשא, אָט די טויזנטער היימלאָז־געוואָרענע נשרפים, וועלכע וואוינען אויף חורבות און אונטער דעם פריינע הימל און וועלכע נויטיקן זיך אין שפּייז און אין קליידער, לעבן נאָך איצט, נאָך דעם אומ־גליק, אין גרויס פחד און שרעק וואָרים דאָס פייער פון באַרשא איז נאָך אַלץ ניט איינגעלאָשן . . .

דער פאַרשטייער פון באַרשער הילפ־קאָמיטעט האָט מיך געבעטן צו מאַכן אויסמעריקזאַם דורך דער איטאַ די לאַנדס־לייט פון באַרשא אויף יענער זייט יַם, בפרט די וואָס האָבן דאָרט קרובים, אַז זיי זאָלן זיך באַלד אָפּרופן און וואָס דער עיקר מיט נעגן זיי די מענלאַכקייט צו קענען וואָס גיכער אויסוואַנדערן פון דאָרט, וואָ־רים בלייבן דאָרט לייגנער איז אומעגלאַך און פּשוט פאַרבונדן מיט סכנות נפשות...

* * *

(1) א

(2) א

ווען איך בין צוריקגעפאָרן פון באַרשא, האָב איך זיך דערוואוסט, אַז אין סוטשע־וואַ, בוקאָווינע, קומען פאַר עקסצעסן. איך האָב דאַריבער באַשלאָסן זיך אָפּצושטעלן אין סוטשעוואַ.

ווען איך בין פאַרפאָרן אין שטאָט אַריין זיינען די עקסצעסן שוין געווען אַריבער. אַן ערך צוויי טויזנט פּויערס, זיינען זיך צונויפגעקומען אין שטאָט אַריין אויף אַ "מיטינג". ניט קוקנדיק דערויף וואָס די מאַכט, האָט געהאַט אַן אויסדריקלאַכן באַ־פעל ניט צו דערלאָזן דעם מיטינג, האָבן די פּויערס זיך אַריינגעריסן אין שטאָט אַריין און גענומען שלאָגן אידן, האָבן שויכן און צערבאַכן אידישע קראָמען.

עטלאַכע אידן, ווי מרדכי וואַסערמאַ, יוסף וויידענפעלד, און מרדכי וואַנגער זיינען מערדעריש צעשלאָגן געוואָרן, פיל אידישע קראָמען זיינען אויסגעראַוויבט גע־וואָרן, דער שאָדן באַטראָגט צוויי טייל, דערט טויזנט לעי.

אָט אַזוי "אָרגאַניזירט" מען אַ מיטינג אין רומעניע . . .

יולי, 1930. (איטאַ).

(אַדער אַ וואָרט אין צייט)

(פעליעטאָן) פון י. ש.

וואָס ניט. נו, טאַמער איז טאַקע אַ סברא אַז אַנשטאָט די אַלע קאַלטע פּריפאַרקעס פון הויכן טאַריף, פּראָטעקציע וכדומה, זאָל בעסער מר. בענעט אויפגעבן די עקס־אָפּטאָטאַציע אויף יענער זייט יַם, בפרט אַמעריקאַניזירטע. אָדער אַמעריקאַניזירטע מענ־שען אַנשטאָט מאַשינען, ווייל, לאָמיר זיך ניט נאַרן: די גאַנצע מכה פון אַרבעטסלאָ־זיקייט נעמט זיך דאָך פון אַרבעטער־פאַרדאָרן, אָבער ניט נאָך פאַר אַזאַ מיטל־אַלטער, אַז אַלע אַרבעטער זאָלן אַוועקלאָפן אין אַ טשענדזש־פּרינציפּ